

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาการก่อตัวของชุมชนด้วยหลักพุทธธรรมในเขตกรุงเทพมหานคร” เป็นวิจัย 2 วิธี คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการวิจัยเชิงสำรวจ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะวิเคราะห์เพื่อศึกษาการก่อตัวของชุมชน รวมทั้งศึกษาหลักพุทธธรรมที่มีผลต่อการก่อตัวของชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครและเพื่อเสนอแนะวิธีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในชุมชน โดยมีประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ผู้มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาจากภาครัฐและผู้ที่อยู่ภายในชุมชนเขตหลักสี่และเขตบางขุนเทียน

อย่างไรก็ตามงานวิจัยชิ้นนี้ถือว่าเป็นงานวิจัยที่นำแนวคิดและหลักพุทธธรรมมาวิเคราะห์จึงใช้วิธีการสัมภาษณ์และใช้แบบสอบถาม งานวิจัยชิ้นนี้เป็นชิ้นแรกที่พัฒนาขึ้นมาเพื่ออธิบายประวัติศาสตร์ การก่อตัวของชุมชน และหลักพุทธธรรมที่เป็นหลักในการนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งวิเคราะห์เพื่อจะหาคำตอบที่มีลักษณะการก่อตัวของชุมชนด้วยวิธีการทางหลักพุทธธรรมโดยกำหนดหลักทั่วไป คือ หลักเบญจศีล หลักสังคหวัตถุ หลักทิฏฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ และหลักมรณวาสธรรม กำหนดการก่อตัวของชุมชน โดยศึกษารูปแบบและลักษณะการก่อตัวของชุมชน กำเนิดชุมชนและภูมิที่ตั้งของเมือง รูปแบบของเมือง การพัฒนาของเมือง ความเสื่อมและความยั่งยืนของเมืองโดยการนำทฤษฎีแหล่งกลาง โครงสร้างทางสังคมของชุมชน ประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครและหลักพุทธธรรม ทั้งนี้เพื่อให้ได้คุณภาพของข้อคำถามจึงได้นำไปทดสอบความตรงกับชุมชนวัดกุ้อ อำเภอบางเกร็ง จังหวัดนนทบุรี ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งทำการสัมภาษณ์และทดสอบสมมติฐานดังกล่าวเป็นสำคัญและได้แสดงผลเกี่ยวกับสถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม หลักพุทธธรรม และหลักการก่อตัวของชุมชน เป็นส่วนประกอบ

5.1 ผลการวิจัย

ผลการวิจัย แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

ส่วนแรก เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก บุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาในภาครัฐ จำนวน 4 คน และบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนของผู้ที่อยู่ภายในชุมชนจำนวน 8 คน

จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่า พื้นที่กรุงเทพมหานครโดยเฉพาะเขตหลักสี่มีการรวมตัวกันตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งที่ชัดเจนโดยได้อพยพมาจากภูมิภาคต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เดิมเป็นเขตพื้นที่บางเขน อาชีพหลักของประชากรคือ ทำการเกษตร ทำนา ทำสวน ทำไร่ มีเส้นทางการดำเนินชีวิต คือ คลองเปรมประชากรเพื่อสัญจรไปมาจากหน้าวัดโสมนัสวรวิหารไปถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีการค้าขายกันจากชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งกรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียง มีจังหวัดนนทบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดปทุมธานี ส่วนเขตบางขุนเทียนมีประชากรประชากรส่วนใหญ่ที่เข้ามาอยู่อาศัยอพยพมาตั้งถิ่นฐานทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีลักษณะอาชีพคือทำการเกษตร ทำสวน ทำไร่ ทำนา และการประมงชายฝั่งทะเล เพราะเป็นพื้นที่ติดกับชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ซึ่งในเขตพื้นที่บางขุนเทียนมีการรวมตัวกันมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2

ส่วนที่สอง ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 เขต ประชากรส่วนใหญ่ใช้หลักการในการอยู่ร่วมกันในชุมชน คือ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี รองลงมาคือ ผู้นำชุมชน ส่วนหลักพุทธธรรมที่ใช้เป็นประจำ คือ หลักศีลธรรม มีผู้ตอบแบบสอบถาม 384 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุต่ำกว่า 39 ปี มีการศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรีอยู่ในชุมชนต่ำกว่า 20 ปี

ส่วนที่สาม การทดสอบสมมติฐาน ซึ่งมีอยู่ 4 ประการ สำหรับประการแรกดังที่ได้ตั้งสมมติฐานว่า ลักษณะทั่วไปของคนในชุมชนที่แตกต่างกันจะมีการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในชุมชนและชีวิตประจำวันแตกต่างกัน พบว่า เป็นไปตามสมมติฐาน และมีการปฏิบัติหลักพุทธธรรมมากที่สุด สมมติฐานที่ 2 คือ ลักษณะทั่วไปของคนในชุมชนที่แตกต่างกันจะมีระดับความเกี่ยวข้องกับหลักการก่อตั้งชุมชนแตกต่างกัน พบว่า เป็นไปตามสมมติฐานเช่นเดียวกัน และด้านโจรผู้ร้ายเป็นอุปสรรคในการประกอบอาชีพและด้านชาวบ้านช่วยกันรักษาความปลอดภัยให้กับชุมชนของคนดีกว่าให้เจ้าหน้าที่รัฐมากกว่า สมมติฐานที่ 3 คือ หลักพุทธธรรมมีผลต่อการก่อตัวของชุมชนพบว่าเป็นไปตามสมมติฐาน ส่วนสมมติฐานที่ 4 คือ การประยุกต์หลักพุทธธรรมมีผลต่อการใช้ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชนก็เป็นไปตามสมมติฐานที่ ตามที่ปรากฏผลในสมมติฐานที่ 1-3

5.2 อภิปรายผล

สำหรับการอภิปรายผลผู้วิจัย แบ่งออกเป็น 4 ส่วน โดยส่วนแรก คือ ผลการวิเคราะห์การสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การดำเนินชีวิตของชุมชนในเขตพื้นที่หลักสี่และเขตบางขุนเทียน โดยทั้ง 2 ชุมชนมีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งมีการร่วมกันแก้ปัญหามากกว่าการรอให้รัฐเข้ามาแก้ปัญหาในทุกด้านโดยเฉพาะการทำเกษตร ทำนา ทำสวน ทำไร่ และการประมง โดยเป็นไปตามแนวคิดการก่อตัวของชุมชนที่มีความหมายต่อการพัฒนาประเทศ คือ การบุกเบิกการตั้งถิ่นฐาน เป็นการเข้าครอบครองพื้นที่เพื่อตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ยังไม่เคยมีการตั้งถิ่นฐานมา

ก่อน การตั้งถิ่นฐานแบบนาร่อง เกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนา ผู้ย้ายถิ่นมีทางเลือก 2 ทาง คือ ซื้อที่ดินที่มีเจ้าของแล้ว หรือไม่ก็บุกรุกที่สาธารณะที่ยังเป็นป่าหรือที่รกร้างและการตั้งถิ่นฐานแบบวางแผน เป็นการจัดตั้งนิคมสร้างตนเอง โดยมีหน่วยงานรัฐรับผิดชอบจัดหาที่อยู่อาศัยแบบถาวรให้แก่ราษฎรในชนบทที่มีความเดือนร้อนแต่ในที่นี้เป็นไปในลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบบุกเบิกและนาร่อง

ส่วนที่สอง คือ ผลการวิเคราะห์ลักษณะทั่วไปของกลุ่มประชากรผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพราะคนส่วนใหญ่เป็นคนไทย มีอาชีพเกษตรกรรม ปฏิบัติศาสนกิจร่วมกันในวัดและอยู่ร่วมกันตามแบบแผนประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ

อย่างไรก็ตามสังคมไทยโดยทั่วไปมีความเชื่อที่หลากหลายแต่ก็ไม่ละทิ้งการปฏิบัติตนจากหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย

ส่วนที่สาม คือ การทดสอบสมมติฐาน ซึ่งมี 4 ประการดังที่ได้กล่าวถึงผลของการวิจัยไว้ข้างต้นพบว่า การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในชุมชนและชีวิตประจำวัน มีระดับความเกี่ยวข้องกับหลักการก่อตัวของชุมชน มีความแตกต่างกัน โดยที่ประชาชนในเขตหลักสี่และเขตบางขุนเทียน ปฏิบัติตนแตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากใน 2 เขตพื้นที่มีลักษณะที่แตกต่างกันทางด้านภูมิศาสตร์ คือ เขตหลักสี่เป็นพื้นที่การเกษตรมีการทำนาเป็นหลัก ส่วนเขตบางขุนเทียนมีพื้นที่การเกษตรและพื้นที่ติดกับทะเลฝั่งอ่าวไทย การนำหลักพุทธธรรมและหลักชุมชนจึงไม่เหมือนกัน แต่ทั้งนี้ ก็จะสามารถเห็นว่า ทุกกลุ่มมีการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ยังหย่อนกว่ากันตามลักษณะของอาชีพ ส่วนหลักพุทธธรรมมีผลต่อการก่อตัวของชุมชน ตามประวัติศาสตร์ชาติไทยพบว่า เมื่อประชาชนมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นชุมชนที่ไหนก็มักจะรวมตัวกันสร้างวัดเพื่อเป็นหลักยึดทางใจ และเพื่อเป็นขวัญกำลังใจ จะกลายเป็นประเพณีสืบทอดกันมาในแต่ละชุมชน และนำหลักพุทธธรรมไปประพฤติปฏิบัติตามแบบฉบับของการดำรงชีพของแต่ละบุคคล การปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมและหลักการก่อตัวของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นไปตามสมมติฐานแต่มีบางประเด็นที่มีความแตกต่างกันออกไป เนื่องจากชุมชนโดยทั่วไปในทั้ง 2 เขตพื้นที่ที่มีความต้องการในการดูแลตนเองมากกว่ารอคอยให้รัฐเข้ามาจัดการซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์ผลการวิจัยออกเป็นส่วน ๆ ตามข้อสมมติฐานที่ปรากฏ

ผลการวิจัยเป็นไปตามสมมติฐาน กล่าวคือ ในการรวมตัวกันของชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครมีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งและมีการปฏิบัติตนตามหลักพุทธธรรม ซึ่งมีบางประเด็นที่มีลักษณะเฉพาะของการปฏิบัติในการวิเคราะห์ผลจะเห็นความแตกต่างกันในบางประเด็นเท่านั้น เช่น ในข้อที่ว่าด้วย ผู้หญิงจะมีความซื่อสัตย์ต่อคู่ครองและครอบครัวมากกว่าผู้ชาย

ทั้งนี้ ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะเกิดจากที่ผู้ชายต้องทำงานนอกบ้านมากกว่าผู้หญิง ซึ่งอาจจะมีผลทำให้ความอ่อนไหว และอดทนต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมรอบข้างได้น้อยกว่า ซึ่งในทางกลับกันผู้หญิงจะมีความเชื่อมั่นต่อคู่ครองและครอบครัวอีกทั้งมีความผูกพันกับครอบครัวตามรูปแบบครอบครัวไทย

ในแต่ละประเด็นมีลักษณะเฉพาะของแต่ละคน และแต่ละชุมชน การปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมและหลักการชุมชนจึงต้องทำความเข้าใจลักษณะอาชีพ ความรู้ และประสบการณ์ที่บุคคลได้รับจากสถาบันทางสังคมในชุมชน เป็นแบบอย่างในการคิดของสมาชิกในชุมชน เช่น ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม อุดมการณ์ บรรทัดฐาน คุณธรรม และการกำหนดสถานภาพ และบทบาท ผ่านการจัดเถลาทางสังคม หรือการฝึกอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม เพื่อสมาชิกยอมรับและปฏิบัติตามระเบียบ ซึ่งได้แก่บรรทัดฐานทางสังคม ที่มีความจำเป็นในการดำรงอยู่ของชุมชนและชุมชนได้สร้างสรรค์ สะสม ถ่ายทอดสืบต่อกันมา สถาบันทางสังคมมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ตำแหน่งทางสังคมของบุคคล ซึ่งแตกต่างกันออกไป ภาระหน้าที่หรือความรับผิดชอบของบุคคล ซึ่งเป็นไปตามสถานภาพและบทบาทที่บุคคลดำรงตำแหน่งอยู่ (อ้างแล้วในบทที่ 2)

อีกทั้ง การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในชุมชนจะมีความเห็นที่สอดคล้องกันจากการสัมภาษณ์โดยที่คนในชุมชนได้ปฏิบัติตามอยู่ในกรอบของหลักพุทธธรรมในแต่ละด้าน

ในทัศนะผู้วิจัยเกี่ยวกับการนำหลักพุทธธรรมเห็นว่า เป็นไปตามสมมติฐาน โดยที่ในแต่ละครอบครัวและแต่ละชุมชนได้นำหลักเบญจศีล สังคหวัตถุ ติฐฐัมมิกัตถประโยชน์และฆราวาสธรรมมาใช้เพื่อประโยชน์ในครอบครัวและชุมชน แม้ในบางประเด็นอาจมีความย่อหย่อนบ้างแต่ส่วนใหญ่ก็มีการปฏิบัติตามลักษณะพื้นฐานอาชีพของแต่ละคน และแต่ละท้องถิ่น โดยที่ชุมชนจะได้รับผลประโยชน์จากการปฏิบัติทั้ง 4 สรุปโดยจำแนกตามหลักพุทธธรรมดังนี้

1. เบญจศีล คนในชุมชนที่มีความเคร่งครัดต่อศีล 5 อย่างต่อเนื่องเป็นพื้นฐานของความมั่นคงภายในครอบครัว ชุมชน และสังคม
2. หลักความเอื้อเฟื้อเพื่อประโยชน์ในชุมชน (สังคหวัตถุ) คนในชุมชนที่ปฏิบัติหลักพุทธธรรมด้านนี้ เป็นแนวทางสร้างความเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว คนในชุมชน และคนในสังคม
3. หลักพุทธธรรมด้านประโยชน์ในปัจจุบัน (ติฐฐัมมิกัตถประโยชน์) คนในชุมชนที่ปฏิบัติหลักพุทธธรรมด้านนี้ เป็นการสร้างฐานะไม่ให้ฝืดเคือง ทั้งต่อตน ครอบครัว เพื่อนร่วมชุมชน
4. หลักพุทธธรรมด้านการครองเรือน (ฆราวาสธรรม) คนในชุมชนที่ปฏิบัติหลักพุทธธรรมด้านนี้ส่งเสริมให้ครอบครัวมั่นคง รักใคร่ปรองดอง และเป็นการให้ความเชื่อมั่นต่อชุมชนโดยส่วนรวม

ดังนั้น โดยสรุปสำหรับงานวิจัยชิ้นนี้นอกจากจะทำหน้าที่ยืนยันการก่อตัวของชุมชนด้วยหลักพุทธธรรมในเขตกรุงเทพมหานครแล้ว ยังมีประวัติศาสตร์การก่อตัวมายาวนานที่คนรุ่นใหม่ไม่ค่อยให้ความสนใจมากนัก แต่ก็เห็นได้ว่า วิถีชีวิตของชุมชนได้เปลี่ยนไป แต่หลักการปฏิบัติตนตามหลักพุทธธรรมก็ยังคงเป็นไปเพราะงานวิจัยชิ้นนี้ยังยืนยันอย่างมั่นใจว่า ชุมชนส่วนใหญ่ก็ยังยึดมั่นต่อหลักการทางพระพุทธศาสนาเพื่อสนองต่อวิถีชีวิตการเป็นอยู่ของประชาชนของแต่ละชุมชน

5.3 ข้อเสนอแนะการวิจัย

ผู้วิจัยแบ่งประเด็นของข้อเสนอแนะการวิจัยไว้ 2 ประเด็น คือ

1. ประเด็นการเลือกใช้ตัวแปร ซึ่งก็คือประเด็นการศึกษาการก่อตัวของชุมชนที่มีรูปแบบและลักษณะการก่อตัวของชุมชน กำเนิดชุมชน ภูมิที่ตั้งของเมือง รูปแบบของเมือง พัฒนาการของเมือง ความเสื่อมและความยั่งยืนของเมือง ทฤษฎีแหล่งกลาง โครงสร้างทางสังคมของชุมชน ประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร และหลักพุทธธรรม ซึ่งแนวทางเหล่านี้ยังไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจนว่าจะเลือกแนวทางใดเพราะปัจจุบันเป็นไปตามอำนาจของรัฐในการเป็นผู้กำหนด ดังนั้นอาจศึกษาเส้นทางประวัติศาสตร์ที่เป็นข้อมูลที่แท้จริงภายในชุมชนมากกว่าการศึกษาจากภาครัฐหรือหาวิธีการอื่น ๆ ที่เหมาะสมกว่า ทั้งนี้ การนำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้อาจไม่เหมาะสมกับชุมชนในเมืองก็ได้ ดังนั้น จึงควรศึกษาจากชุมชนของแต่ละภูมิภาคในประเทศไทย
2. ประเด็นการเลือกใช้กลุ่มตัวอย่าง การกำหนดอายุ เชื้อชาติ และเพศ อาจเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่ามีผลต่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ หากเลือกกลุ่มเป้าหมายที่มีประสบการณ์น้อยก็จะได้คำตอบที่ไม่กว้างพอ ดังนั้นจึงต้องกำหนดอายุ เชื้อชาติและเพศให้ชัดเจนยิ่งขึ้น